

TIBBIYOT BILIMLARIDA FALSAFANING ROLI

Yuldasheva L.S.

TDSI Ijtimoiy fanlar kafedrası dotsenti

Tursunbayev Farrux Aziz o‘g‘li

TDSI, PIMU, 2-kurs talabasi

ANNOTATSIYA

Falsafani tibbiy o‘rganish natijalari zamonaviy noklassik falsafada tibbiyotni gumanitar o‘rganish tajribasini, shuningdek, tibbiyot nuqtai nazaridan fan tarixi va falsafasini o‘rganayotgan tibbiyot talabalari va aspirantlarini gumanitar, kasbiy yo‘naltirilgan ta‘lim amaliyotida foydalanish mumkin.

Kalit so‘zlar: *Falsafa, ilmiy tibbiyot, falsafa va tibbiyot, falsafiy terapiya, falsafa patofiziologiyasi, falsafaning normal fiziologiyasi, falsafa patofiziologiyasi, falsafa gigiyenasi, falsafiy terapiya falsafa farmakologiyasi, evristik natijalar*

ABSTRACT

The results of the medical study of philosophy can be used in the humanitarian, professionally oriented educational practice of medical students and postgraduates studying the experience of the humanitarian study of medicine in modern non-classical philosophy, as well as the history and philosophy of science from the point of view of medicine.

Key words: *Philosophy, scientific medicine, philosophy and medicine, philosophical therapy, pathophysiology of philosophy, normal physiology of philosophy, pathophysiology of philosophy, hygiene of philosophy, philosophical therapy, pharmacology of philosophy, heuristic results*

KIRISH

Falsafa odatda dunyoqarashning nazariy asosi sifatida qaraladi, u yerda dunyoni bilish muammolari va insonning madaniyat va ma‘naviy qadriyatlar olamiga yo‘naltirilganligi masalalarini hal qiladi. Falsafani tushunish ob‘ekti – umuminsoniy bilishning ideal haqiqati bo‘lib, u bilan boshqa fanlar, masalan, matematika (voqelikning miqdoriy munosabatlari, lekin voqelikning o‘zi emas), tarix (endi mavjud bo‘lmagan o‘tmish haqidagi bilim va fikrlar), tilshunoslik (til ramziy voqelik sifatida) ham shug‘ullanadi. Ammo faylasuflar uchun tushunish mavzusi inson madaniyatining eng umumiy tushunchalari bo‘lib, ular aks ettiruvchi shaxs ongida o‘ziga xos tarzda ifodalanadi. Reflektorlik falsafani kundalik ongdan ajratib turadi, u dunyo haqidagi g‘oyalarini dunyoning o‘zidan ajratmaydi. Boshqacha qilib aytganda,

falsafaning predmeti tabiat fanlaridagi kabi tabiiy voqelikning o'ziga xos ma'nolari emas, ijtimoiy fanlardagi kabi ijtimoiy voqelik bo'laklarining ma'nolari emas.

Falsafa – bu tasavvufiy “g'oyalar olami”da emas, balki faylasufning o'zi tafakkurida yashaydigan, kundalik muhit, kasbiy jamoa, milliy-davlat shakllanishlari, insoniylik kontekstlariga kiritilgan xilma-xilligidagi inson bilimlari asoslarini aks ettirish.

Fanlar tizimidagi tibbiyot tabiiy fanlar, ijtimoiy va gumanitar fanlarning, birinchi navbatda, falsafaning o'ziga xos muammoli sohasidir. Barcha amaliy sog'liqni saqlashning tushunchaviy apparatini takomillashtirishga yordam beradi. Bundan tashqari, shifokorlarning moddiy va ma'naviy madaniyatining yaxlit tizimida shifokorning ilmiy-mafkuraviy qarashlari va evristik salohiyatini rivojlantiradi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Falsafa – insonning dunyoda tutgan o'рни va dunyoqarashining yaxlit tizimini ifodalovchi ma'naviy faoliyatining bir shakli. “Falsafa” (qadimgi yunon tilidan phileo – sevgi, sophia – donolik) donolikka muhabbat deb tarjima qilingan. Falsafa haqida fan tarixida turlicha, hatto bir-biriga qarama-qarshi qarashlar mavjud. Falsafaga hamma fanlarning boshlanishi, olamning asl mohiyatini va universal qonunlarini ochuvchi fan deb yondashishdan tortib uni o'z tadqiqot ob'yekti va predmetiga ega bo'lmagan mavhum va o'ta umumlashgan, inson uchun foydasiz bilimlar majmui deb hisoblovchilar ham uchraydi. Insoniyat foydalanayotgan barcha bilimlar falsafadan boshlanib, falsaviy xulosa bilan yakunlanadi. Falsafani fan darajasiga olib chiqqan Platon uni “*mavjudlikni, mangulikni va doimiylikni bilish*”, Aristotel “*narsalarning sabablari va asosiy tamoyillarini tadqiq etuvchi fan*” deb bilgan.

Forobiy falsafani “*hikmatni qadrlash*” yoki “*fikrlash san'ati*” deb bilgan.

Bekon va R.Dekart falsafani “*tushunchalar shakliga burkangan yaxlit, yagona fan*” deb hisoblashgan. X.Volf falsafani “*barcha mumkin narsalar va ularning qay ma'noda va nega mumkinligi haqidagi fan*” desa, Kant falsafaga “*dunyoni qanday tushunish haqidagi, butun bilishning inson aqlining tub maqsadlariga munosabati haqidagi fan*” sifatida yondashishni taklif etadi. Fixte falsafaga “*qalb ma'rifati, ma'naviy ma'rifat*” deb baho bergan bo'lsa, Shelling voqelikning butun ko'lami va teranligini o'z tajribasiga ko'ra bilib olishni Falsafa deb hisoblagan. Gegel predmetlarni fikran qarab chiqishni Falsafa deb atab, unga “*o'z-o'ziga ergashuvchi aql haqidagi fan*” sifatida ta'rif bergan. Shopengauer dunyoning butun mohiyatini abstrakt, yalpi umumiy va ravon shakldagi tushunchalarda ifodalash Falsafaning asosiy vazifasi deb bildi.

Falsafaning tarkibiy qismlariga bilish nazariyasi (gnoseologiya), metafizika (ontologiya, kosmologiya, falsafiy antropologiya, mavjudlik falsafasi, teologiya), mantiq, etika, estetika, huquq falsafasi, naturfalsafa, fan falsafasi, tarix va madaniyat falsafasi, siyosat falsafasi, din falsafasi, psixologiya va boshqalar kiradi. Bulardan tashqari, hozirgi zamon falsafasida tibbiyot, tilshunoslik, musiqa, kibernetika va boshqa aniq, fanlarning umummetodologik jihatlarini o'rganuvchi falsafa yo'nalishlari vujudga kelmoqda. Falsafaning dunyoqarashlik, gnoseologik, metodologik, sotsiologik, aksiologik, antropologik, mantiqiy, psixologik va mafkuraviy funksiyalari bor.

Falsafaning barcha funktsiyalari o'zaro bog'liq bo'lib, ular birgalikda jamiyat va shaxsning ma'naviy rivojlanishiga faol ta'sir ko'rsatadigan bilimlar tizimini tashkil qiladi.

Falsafaning inson hayotidagi o'rni, birinchi navbatda, u dunyoqarashning nazariy asosi bo'lib xizmat qilishi bilan, shuningdek, dunyoni bilish muammosini hal qilishi va nihoyat, insonning hayotga, madaniyat olamiga, ma'naviy qadriyatlar olamiga yo'naltirilganligi masalalarini hal qilishi bilan belgilanadi.

Falsafada tibbiyot tushunchasi

Hayotning mavjudligi haqidagi amaliy tibbiy bilimlarda ob'ektiv fikrlash o'z-o'zidan shakllangan. U birinchi tabiblarning falsafiy va ilmiy (tushuncha) tafakkur uslubi shakllanishidan ancha oldin paydo bo'lgan.

Ilmiy va tibbiy (nazariy) bilimlar tarixan qadimgi yunonlarning falsafiy ta'limotlari bilan birga vujudga kelgan. Olamning asl sabablarini, undagi insonning o'rni va rolini falsafiy tushunishga fikrlovchi shifokorlarda qiziqish uyg'onishidan boshlab, tibbiyot falsafiy ma'no bilan faol to'ldirila boshladi. Biroz vaqt o'tgach, shifokorlar ham insonning tizimli jismoniy-ma'naviy mohiyatini yaxlit (hajmli) ko'rishga barqaror ruhiy ehtiyojga ega edilar. Oxir-oqibat, insonning tabiati, roli va maqsadi haqidagi falsafiy tushuncha va inson hayotidagi ba'zan paradoksal hodisalarni tushuntirishga intilayotgan klinik tafakkur o'rtasida tabiiy ravishda dialektik munosabat shakllandi.

Bularning barchasi shifokorlarning yangi o'ziga xos predmet-konseptual tafakkurining shakllanishiga ta'sir qilmay qolmadi. Bu hodisa juda tushunarli, chunki falsafiy tizimlar va ilmiy tibbiyot, agar ular odamlarning sog'lig'ini saqlash va mustahkamlashdan umumiy manfaatdorlikni o'ziga xos tarzda aks ettirmasa va ifoda qilmasa, birgalikda rivojlanmas va bir vaqtning o'zida mustaqil bo'lolmas edi.

Tibbiy bilimlar, ob'ektiv dunyoning mavjudligi haqidagi boshqa ko'plab aniq ma'lumotlar kabi, doimiy umuminsoniy qadriyatlardir. Faqat tibbiy bilim va shifo

tajribasi odamlar salomatligini saqlashga, butun xalqlarning, shuningdek, har bir shaxsning sogʻlom turmush tarzini rivojlantirishga xizmat qiladigan jarayonlarga bevosita taʼsir qilishini hisobga olsak, tibbiyotning oʻziga xos omili yanada qimmatli alohida insonparvarlik ahamiyatiga ega boʻladi, chunki u insonning oʻzini oʻzi rivojlantirish va takomillashtirishga qaratilgan barcha potensial kuchlarini safarbar etadi.

Shifokor faoliyatining oʻziga xos xususiyati quyidagicha belgilanadi:

1) *oʻrganish obʼyekti* (kasal, yarador);

2) shifokor hal qilish uchun kirishgan *vazifalar* (diagnostika, davolash, profilaktika va boshqalar);

3) *ish sharoitlari* va boshqalar. Bilim obʼyektining xususiyatlari va shifokor hal qilishi kerak boʻlgan vazifalarning oʻziga xosligi uning intellektual faoliyatiga bir qator talablarni qoʻyadi.

Tibbiyot, boshqa fanlardan farqli oʻlaroq obʼektini yaxlit idrok etishga muhtoj va koʻpincha buni darhol qilish kerak. Tafsilot orqali butunni bilish qobiliyatini rivojlantirish kerak. Tafsilotlar orqali shifokor kasallikning rivojlanish jarayonining yoʻnalishini koʻrishi kerak.

Fikrlashning obʼyektivligi talabi ham muhim emas. Faktlarni va diagnostik xulosalarni baholashda subʼektivizm shifokorning oʻz xulosalariga yetarlicha tanqidiy munosabati bilan bogʻliq boʻlgan tibbiy xatolarning eng keng tarqalgan sababidir.

Tibbiyot bilimlarida falsafa

Zamonaviy falsafaning barcha xilma-xil maktablari va yoʻnalishlari, falsafalarning barcha turlari qaysidir maʼnoda tibbiyotga yoʻnaltirilgan boʻlib, tibbiyotda tegishli anʼanalarning falsafiy asoslarini shakllantiradi va shu bilan oʻziga xos tarzda tibbiy bilimlarning asosiy muammolarini ijobiy rivojlantirish vazifasini qoʻyadi, tibbiyot falsafasining rivojlanishiga hissa qoʻshadi. Falsafaning tibbiyotga boʻlgan qiziqishi falsafaning oʻzining predmetli va bilish umumiyligi haqiqatan ham ommaviy ekanligiga, u tibbiyot kabi maxsus sohaga taalluqli ekanligiga ishonch hosil qilish uchun uning ichki ehtiyojidan kelib chiqadi. Tibbiyotning falsafaga boʻlgan qiziqishi esa ularning bilimlarini asoslash zarurati bilan bogʻliq. Hatto Gippokrat ham: “Bu... donolikni [falsafani] tibbiyotga, tibbiyotni esa donolikka oʻtkazish kerak”, deb taʼkidlagan. Bu harakatda falsafa ham, tibbiyot ham haqiqat izlab, oʻzining asosiy sohalarini chegarasidan chiqib, yangi mavzu sohalarini oʻzlashtiradi. Tibbiyot falsafasi tibbiyotga oid bilimlarning oliy shakli, uning mohiyati, mazmuni, maʼnosi, qadri va odamlar hayotidagi ahamiyatini anglash va tasdiqlashdir. Uning kelib chiqishi tarixiy va mantiqiy jihatdan odamlarning salomatligi va kasalliklari

haqidagi naturfalsafiy g'oyalarning paydo bo'lishi bilan bog'liq. Qadimgi yunon naturfaylasuflari tibbiyotning rivojlanishida katta rol o'ynagan ko'plab g'oyalarni ilgari surdilar. Bu g'oyalar falsafa va tibbiyotning, shu jumladan zamonaviylarning ichki o'zaro bog'liqligi va birligi haqidagi ko'plab keyingi g'oyalar va tushunchalarning kurtagiga aylandi.

Tibbiy bilimlarning asoslari ba'zi bir ajralmas, immanent xossalari sifatida dunyoning moddiy birligini tan olish bilan, ob'yekt va predmetning o'ziga xos xususiyatlari va tibbiyotning fan sifatidagi xususiyatlari bilan, ko'plab ilmiy tadqiqot dasturlari, murakkab intizomiy bo'linmaga ega rivojlangan fan sifatida belgilash bilan bog'liq. Tibbiy bilimlar asoslari muammolarining rivojlanishi uning asosiy toifalari, tushunchalari va atamalariga ta'sir qiluvchi kontseptual apparatidagi o'zgarishlar bilan ham bog'liq. Tibbiyotda uzoq vaqt davomida umumiy qabul qilingan nuqtai nazar uning bilimlari birinchi navbatda biologiya va fiziologiyaga asoslangan edi.

Evristik natijalar

Tibbiy tajribaning asosiy tuzilmalari tibbiyot nazariyasining intizomiy farqlanishini belgilaydi. Ushbu bo'linishdan so'ng falsafada qo'lga kiritilgan hayot dunyosining tibbiy tarkibiy qismini tahlil qilish mumkin. Madaniyat kontekstidagi tibbiy tajriba va semantik olamning falsafiy ko'lami quyidagi tarmoqlarga tuzilishi mumkin:

– *falsafa anatomiyasi* – har bir aniq tarixiy falsafiy yo'nalishdagi tushuncha va g'oyalarning ma'lum bir to'plamini batafsil tizimli-strukturaviy tahlil qilish;

– *falsafaning normal fiziologiyasi* – ma'lum bir madaniy va tarixiy vaziyat uchun normal ruhiy jarayonlar doirasida mafkuraviy tizimlarning ishlash va tartibga solish qonuniyatlarini o'rganadigan fan;

– *falsafa patofiziologiyasi* – turli ijtimoiy shartli jarayonlar va sharoitlardagi intellektual va bilish anomaliyalarni o'rganuvchi fan;

– *falsafa gigiyenasi* – turmush sharoiti, mehnatning mutafakkirga ta'sirini o'rganish va turli mafkuraviy anomaliyalarning oldini olishni rivojlantirish, ma'naviy salomatlikni saqlaydigan intellektual faoliyat uchun maqbul sharoitlarni tahlil qilish;

– *falsafiy terapiya*– ongning muayyan patologik holati yoki aqliy faoliyatning boshqa buzilishining alomatlari va ko'rinishlarini engillashtirish, yo'q qilish yoki yo'q qilish, buzilgan fikrlash jarayonlarini normallashtirish va ruhiy salomatlikni tiklashning amaliy jarayoni;

– *falsafa farmakologiyasi* – taniqli tarixan rivojlangan falsafiy yo'nalishlarni turli xil psixotrop dorilar bilan taqqoslash – masalan, anesteziklar va stoitsizm,

gevşeticilar va epikureanizm, stimulyatorlar va marksizm, antidepressantlar va ilohiyot, gallyutsinogenlar va mistiklar.

XULOSA

Umuman olganda, amaliyot shuni ko'rsatadiki, falsafasiz tibbiyotning o'zi inson madaniyatining eng muhim sohasi sifatidagi qiyofasi sezilarli darajada zaiflashadi. Tibbiyot falsafa bilan birgalikda inson hayotining murakkab olamini idrok etadi, uning salomatligini boshqaradi. Shu bilan birga, uning o'zi ham maxsus falsafiy bilimlarning ob'yektiga aylanadi. Antik falsafa mezonlarida tibbiyotning umumiy konturlari buyuk Gippokrat tomonidan belgilab berilgan. Tibbiyotni mustaqil tabiatshunoslik va insonga ta'sir qiluvchi gumanitar sohaga aylantirish hayot haqidagi falsafiy tushunchalar, F.Bekon, I.Kant va boshqa mutafakkirlar falsafasi bilan uzviy bog'lana boshlagan Yangi asrga to'g'ri keladi.

Bugun aytishimiz mumkinki, tibbiyot nafaqat amaliy davolash san'ati, balki integratsiya fanidir va bundan tashqari, u nazariyachalik empirik emasdir. Empirik bilimlarni nazariy jihatdan umumlashtirish va falsafiy mujassamlash, ya'ni tajriba ma'lumotlarining boy arsenalini tanqidiy idrok etish istagi tibbiyotda qadim zamonlardan beri kuzatilgan.

Tibbiyotning tabiiy fanlar va ijtimoiy-gumanitar bilimlarga asoslangan fan sifatidagi o'ziga xosligi uning ob'yekti va predmetini tushunishda iz qoldiradi. Eng umumiy shaklda tibbiyot predmetini tushunishga qonuniyatlar, qonunlar orqali yondashish mumkin, bu esa tibbiyot fanining predmetini ko'proq nazariylashtirishga moyilligini ko'rsatadi. Tibbiyot ob'yekti va predmetini chinakam ilmiy ta'riflash uning rivojlanishining nisbatan yuqori bosqichida normal va patologik fiziologiya, nazariy biologiya, tibbiy bilimlarning intizomiy bo'linishi va shu asosga asoslangan zamonaviy nazariy kontseptual sxemalar va ilmiy dasturlarning paydo bo'lishi bilan mumkin bo'ladi.

REFERENCES

1. Большая медицинская энциклопедия. Изд. 3. – М., 1977. – Т. 6. – С. 37.
2. Ильин И. О призвании врача // Ильин И. Собр. соч.: В 10 т. – М., 1994. – Т. 3. – С. 481.
3. Фалсафа асослари (тузувчи ва масъул муҳаррир: Назаров Қ. –Т.: Ўзбекистон НМИУ, 2005.
4. Философия и медицина. Презентация. <https://ppt-online.org/849916>
5. Жон –тананинг ҳаётини кучи Eurasian journal of social sciences, philosophy and culture ISSUE 13(2022) 117-120

6. Po‘Latov, S. N. M. (2020). Hindistonda pedagogik ta’limining rivojlanish bosqichlari. *Science and Education*, 1(Special Issue 1), 21-26.
7. Polatov, S. N. (2020). XIX ASR OXIRI XX ASR BOSHLARIDA HINDISTONDAGI IJTIMOIIY-SIYOSIIY VAZIIYAT. *Academic Research In Educational Sciences*, (4), 468-474.
8. Po‘Latov, S. N. M. (2021). MAHATMA GANDI FALSAFIY QARASHLARIDA “MUTLOQ G ‘OYA” TUSHUNCHASI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(5), 1134-1143.
9. Po‘Latov, S. N. M. (2020). Rabindranat tagorning Hindiston ilm-ma’rifatga qo’shgan hissasi. *Science and Education*, 1(Special Issue 1), 136-143.
10. Пулатов, Ш. Н. (2022). МАХАТМА ГАНДИ ФАЛСАФИЙ КОНЦЕПЦИЯСИДА “САТЯГРАХА” ТУШУНЧАСИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 23), 890-896.
11. Pulatov, S. N. M. (2022). AHIMSA TUSHUNCHASINING FALSAFIY MOHIYATI. *Academic research in educational sciences*, 3(TSTU Conference 1), 162-166.
12. Po‘Latov, S. N. M. (2022). MAHATMA GANDINING INSON TABIATI HAQIDAGI QARASHLARI. *Academic research in educational sciences*, 3(3), 10-19.